

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՌԻՄ.

Ակադեմիկ Վ. Մ. Բեխտերով *

5.

Մանկան հոգեկան շրջանի դաստիարակութեան ուսումնասիրութիւնը սկսենք ըմբռնող և շարժողութեան գործարաններին կըրթութիւնից: Թէ ըմբռնող գործարանների կանոնաւոր զարգացումը ինչ նշանակութիւն ունի մարդու համար, այդ մասին երկար խօսելու կարիք չկայ: Բոլորին յայտնի է, թէ մանկան մտաւոր շրջանի համար ըմբռնող գործարաններից՝ տեսողութիւնը, լսողութիւնը և շօշափելիքը ինչ մեծ նշանակութիւն ունին: Այն բոլորը, ինչ որ ձեռք ենք բերում արտաքին աշխարհից, այդ անում ենք ըմբռնող գործարանների շնորհիւ. իսկ մնացած այն ամենը, որ վերաբերում է մեր հոգեկան գործունէութեան արդիւնքներին, հանդիսանում է յետագայ վերամշակման հետեանք այն նիւթի, որ հասցնում են մեր ուղեղին ըմբռնող գործարանները: Այստեղից պարզ երևում է, թէ ըմբռնող գործարանների ուղիղ-կանոնաւոր գործունէութիւնը հէնց սկզբից որքան էական նշանակութիւն ունի: Մինչդեռ մենք գիտենք, որ երեխան ծնւում է դեռ ևս չզարգացած ըմբռնող գործարաններով և միայն սիստեմատիկ-կանոնաւոր վարժեցումը հասցնում է սոցա յարաբերական կատարելութեան և նպատակայարմար գործադրութեան: Եւ այսպէս անհրաժեշտ է դառնում ծննդեան օրից սկսած ըմբռնող գործարանների սիստեմատիկ և կանոնաւոր կրթութիւնը, որը նոյնպէս մանկական հասակի դաստիարակութեան էական սկզբունքներից մէկն է:

Պրեյէրի կարծիքով ճնորձերն սկզբում ոչինչ չի լսում, ապա լսում է շատ վատ և միայն մի քանի ձայներ. հետզհետէ ձայների քանակութիւնը շատանում է, որը ամբողջութեամբ չէ ըմբռնում նա, այլ ջնկում է նրանցից մի քանիսը, վերջապէս նա լսում է շատ ձայներ և լրիւ. սակայն միշտ աւելի շուտ տարբերում է բարձր

*) Տես Արարատ № 4:

ձայները, քան ցածրերը: Իւրաքանչիւր մայր ի զուր տեղն է գործածում հազարաւոր բռուեր, որ ասում, թոթովում կամ երգում է իւր երեխայի համար առաջ, քան նա լսել կարող է նրանցից գոնէ մէկը: Մայրն ասում է երեխային հազարաւոր բռուեր կրկին այն ժամանակ, երբ նա չի հասկանում ոչ մէկը, սակայն եթէ նա չթոթովէ բռուեր այն արարածին, որն սկզբում չի լսում և բռնովին չի հասկանում նոցա, այն ժամանակ մանուկը խօսել և լսել կսովորի շատ ուշ և մեծ դժուարութեամբ:

Կապտերը արգարացի է նկատում ասելով, որ «Մանկավարժը» ամենից առաջ պէտք է իւրացնի այն հիմնական միտքը, որ մարդու ծննդեան ժամանակ տեսողութեան գործարանը մի պատրաստի և վերջացրած բան չէ, այլ զարգանում և ձևաւորւում է մանկան առաջին տարիներում հէնց մանկավարժի աչքի առջև: Բնական է, մանկավարժի աչքի առջև կատարող տեսողական գործարանի զարգացման պրօցէսը նրան հնարաւորութիւն է տալիս օժանդակել այդ պրօցէսին, ստեղծելով նրա համար բարեխաջող պայմաններ և ֆլասակարները հեռացնելով: Եթէ ծննդեան օրից սկսած երեխայի տեսողութիւնը մի վերջացած և ձևաւորւած գործարան լինէր, այն ժամանակ տեղ չէր մնայ մանկավարժի ազդեցութեանը, նա գործ կունենար արդէն աւարտած երևոյթի հետ, որը իրօք չենք տեսնում: Տեսողութեան գործարանի զարգացման պրօցէսի մէջ բանացի կերպով խառնուելը ոչ միայն հնարաւոր է, այլ և միանգամայն ցանկալի: Մեր գործարանները և յատկապէս տեսողութիւնը կարող են հասնել որոշ աստիճանի զարգացման շնորհիւ շրջապատող միջավայրի անխուսափելի ազդեցութեանը. սակայն այդ զարգացումը յաճախ լինում է անբաւարար և պահանջում է կրթութիւն ու կատարելագործումն»:

Լաւ դրութեան մէջ չի գտնուում նաև նորածին մանկան շօշափման գործարանը: Թէև մանուկը իւր ծննդեան առաջին օրերից սկսած հպումներին, տաքին և ցրտին, սուր զրգուրներին հականերգործում է (реагирует), սակայն այդ զրգուրների ազդեցութեան տակ նա չի անում նպատակայարմար շարժումներ, մինչդեռ այս շարժումների հետ է կապուած շօշափելիքի ճիշտ զարգացումը:

Ընդհանրապէս բոլոր ըմբռնող գործարանների զարգացումը անմիջապէս կապ ունի նոցա ծառայող միջանային համակարգութեան զարգացման հետ և հետևապէս առաջ է գնում այն շարժումների զարգացման հետ, որոնք ղեկավարում են այդ գործարանները: Այդպէս օրինակ, տեսողութեան գործարանի զարգացումը կապ ունի աչքի շարժման համակարգութեան զարգացման և յարմարող միջանի կծկման հետ (այն միջանն է, որի օժանդա-

կութեամբ աչքը յարմարեում է շրջակայ առարկաներին), լսողութեան զարգացումը կապ ունի ասպանդակի մկանի և գլխի շարժումների զարգացման հետ և նոյն իսկ ճաշակելիքի ներդրութիւնն ու զարգացումը կախուած է լեզուի և շրթունքների շարժումների զարգացումից, ինչպէս և շօշափելիքի զարգացումը կախուած է ընդհանրապէս շարժումների համակարգութեան և մասնաւորապէս ձեռքի զարգացումից: Այդ պատճառով ըմբռնող գործարանների կրթութեան համար անհրաժեշտ է նորածնին աստիճանաբար ընտելացնել հայեացքը գունաւոր և փայլուն առարկաների վրայ կենդրոնացնելուն, որոնք կախուած և կամաց ճօճուած են նրա աչքի առջև, պէտք է մանկանը հնարաւորութիւն տալ խաղալ կախ արած առարկաների հետ և տալ նրան տյնալիսի խաղալիքներ, որոնք բազմազան երաժշտական ձայներ են հանում, օրինակ՝ զանգակներ, բոժոժներ և այլն:

Իսկ աւելի յետոյ մանկան մէջ պէտք է յատկապէս զարգացնել գոյները և երաժշտական եղանակները միմիանցից տարբերելու ընդունակութիւնը:

Առաջին նպատակին հասնելու համար ձեռքի բռնելու ընդունակութեան զարգացման հետ միասին պէտք է երեխային թոյլ տալ բազմաթիւ գունաւոր գնդակների միջից ընտրել այն, որը ինքը ցանկանում է. իսկ յետոյ, երբ մանուկը կսկսի քայլել, կարելի է գունաւոր առարկաների հետ համապատասխան խաղեր սարքել, օրինակ՝ գլորել գունաւոր գնդակներ այդ նպատակի համար յարմարեցրած նեղ փորուածքով խաւաքարտի համապատասխան գոյնի ակոսներով կամ թէ չէ զանազան գոյնի գնդակները ջոկել համապատասխան գոյնի արկղների մէջ և այլն:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ սկզբում գունաւոր գնդակների թիւը պէտք է սահմանափակ լինի, հետզհետէ կարելի է աւելացնել և աստիճանաբար անցնել գլխաւոր գոյներից կիսագոյներին:

Ժամանակի ընթացքում կարելի է անցնել գունաւոր պատկերներ դիտելուն, այս կամ այն կարգով թղթի վրայ պատրաստի նկարներ կպցնելուն, խաւաքարտից զանազան ձևի գունաւոր խորհանարդներ շինելուն, պարզ գունաւոր պատկերների առանձին մասերը շինելուն և այլն: Աւելի ուշ, մօտ 3 տարեկան հասակից, պէտք է սկսել գունաւոր մատիտներով, ընդհանուր գծերով, ձևեր նկարելը, ապա ներկերով նկարել: Վերջապէս օգտակար է հէնց նոյն նպատակով գունաւոր թղթից զանազան ձևեր կտրել—հանելը (զուրսկտրելը) խաւաքարտի վրայ կպցնելը, որ և կարելի է սկսել 3—4 տարեկան հասակում: Դորա հետ միասին ցանկալի է երեխային գոյների ճիշտ անունները սովորեցնել, որը կարելի է սկսել

խօսքի զարգանալու հետ: Հէնց առաջին երեխայութեան հասակում ուշադրութիւն պէտք է դարձնել աչքաշափի կանոնաւոր զարգացման վրայ, որին կարելի է հասնել այսպէս. երբ երեխայի խօսելու ընդունակութիւնը զարգանում է, նրան համեմատել են տալիս երկար և կարճ գծեր, խորհանարդներ, նոյնպէս և առարկաների ունեցած աւելի կամ պակաս հեռաւորութիւնը և այլն:

Ինչ վերաբերում է լսողութեան զարգացման, արդէն հարակի չիկլիկոցներից աստիճանաբար պէտք է անցնել երաժշտական քնքոյշ խաղալիքներին և պարզ երաժշտական ձայներով գործիքներին, իսկ յետոյ երեխայի լսողութեան զարգացման համար իբրև օգտակար գործիք կարող է համարուել ի թիւս այլ խաղալիքների և գործիքների, փոքրիկ գրամաֆօնը, որը կարելի է գործածել երկու տարեկան հասակից: Հասկանալի է սակայն, որ գրամաֆօնը օգտակար է միայն, երբ ընտրւում են երեխայի լսողութեանը հասկանալի համապատասխան պարզ երաժշտական եղանակներ, մանկական և ժողովրդական երգեր, գրամաֆօնի հետ միասին ցանկալի է աստիճանաբար երեխային երգեր սովորեցնելը:

Ինչ վերաբերում է շօշափելիքին, սրա առաջին վարժութիւնը լինում է այն, որ երեխային շօշափել են տալիս ամուր և փափուկ, տաք և սառը առարկաներ: Այդ նպատակին ամենից լաւ կարող են ծառայել բրդեայ, փայտեայ և մետաղեայ փոքր գունաւոր գնդակները: Մետաղեան և փայտեան կարելի է տաքացնել, որով սորա կծառային նաև իբրև տաք և սառը գրգռիչներ: Աւելի յետոյ, ձեռքի բռնելու յատկութեան զարգանալու հետ, կարելի է օգտուել համաչափ, սակայն տարբեր ծանրութեան գնդակներով կամ փայտեայ ձուաններով: Միւս կողմից խաղերի համար պատրաստուած են տարբեր մեծութեան և ծանրութեան գնդակներ:

Երբ որ մանկան ձեռքի բռնելու յատկութիւնը բաւականաչափ զարգացած է, պէտք է, նախօրօք աչքերը խփել տալով, դնել երեխայի ձեռքի մէջ դանազան պարզ իրեր (գնդակ, խորհանարդ, բանալի և այլն) և նրան գուշակել տալ, թէ այդ ինչ իր է:

Աւելի լաւ է առարկաները ծածկել շորով, ապա երեխան առանց տեսնելու, շորի տակ շօշափէ առարկաները և անուանէ նոցա: Այս միջոցով բաւականաչափ վարժութիւններ անելուց յետոյ շօշափման գործարանը յաջողութեամբ զարգանում է:

Հոտոտելիքի կրթութեան և վարժութեան համար կարելի է օգտուել զանազան մեղմ հոտերով. իսկ յետագայում կարելի է անցնել ծանօթ հոտերը որոշելուն:

Ինչ վերաբերում է ճաշակելիքին՝ նա արդէն զարգանում է բնական ճանապարհով, այն է՝ կերակուր ընդունելով. այդ պատ-

ճառով էլ այս ըմբռնող գործարանը, չնայած նրա օրգանիզմի աննդառման վերաբերմամբ ունեցած էական դերին, մանկան յետագայ մտաւոր զարգացման մէջ քիչ նշանակութիւն ունի։ Այնուամենայնիւ, յօգուտ օրգանիզմի կանոնաւոր մնման և առողջութեան երեխայական հասակում այս գործարանը պէտք է հեռու պահել բոլոր սուր գրգռումներից։

Հաւասար չափով և միւս ըմբռնող գործարանների առողջապահական խնամումը վաղ հասակից սկսած մանկան նպատակաշարմար դաստիարակութեան մէջ էական տեղ են բռնում։

Ըմբռնող գործարանների կանոնաւոր կրթութեան նշանակութիւնը անգնահատելի է, յատկապէս, եթէ երեխայի զարգացման ժամանակ կհետեւն ոչ միայն վերոյիշեալ գործարանների ֆիզիքական կացութեան և կանոնաւոր գործառնութեան, այլ և սրանց հետ անմիջապէս կապակցուած մտաւոր զարգացման ընթացքին։ Բաւական չէ, որ երեխան սովորի կանոնաւոր նայել և տեսնել, այլ անհրաժեշտ է, որ նա կարողանայ դիտել, հեշտութեամբ որսալ իրերի բնորոշ յատկութիւնները, հասկանալ գոյների ներգաշակութիւնը, հրճուել բնութեամբ։

Նոյնը կասենք և լսելիքի վերաբերեալ, կրթութիւնը չպէտք է նպատակ դնէ, որ միայն ձայները կանոնաւորապէս ըմբռնուեն, այլ և հասկացուի ձայների համերաշխութիւնը, երեւան հրճուի լաւ եղանակներով և երաժշտական գրուածքներով։

6.

Ըմբռնող գործարանների զարգացման հետ զուգընթացաբար պէտք է առաջ տանել նաև բարդ շարժման գործողութիւնների զարգացումը, որի ձեռք բերելը էապէս նպաստում է ըմբռնող գործարանների զարգացման և կանոնաւոր գործունէութեան։ Կարելի է որոշակի ասել, որ առանց շարժումների ըմբռնող գործարանների զարգացումը շատ պակասաւոր կլինէր։ Այսպէս օրինակ՝ կանոնաւոր աչքաշափը և տարածութեան որոշումը չի կարող իւրացուել, քանի որ մանուկը չի քայլում։

Յատկապէս պէտք է հոգ տանել այնպիսի գործողութիւնների զարգացման վրայ, որոնք հանդիսանում են մանկան ապագայ զարգացման ինքնավստահութեան և մտաւոր բարգաւաճման հաստատուն միջոցներ։ Իրանք են՝ ձեռքի բռնելու կարողութիւնը, քայլելը, խօսելը, իսկ յետագայում կարդալ և գրելը։ Շարժողութեան գործարանների կանոնաւոր զարգացումը ևս մինք համարում ենք երեխայական առաջին հասակի կրթութեան հիմնական սկզբունքներից մէկը։

Հնարաւորին չափ մանուկին շուտ վարժեցնել աւարկաներ բռնելուն նրան այնքան մեծ դիւրութիւն է տալիս ինքնուրոյն ձևով նոր տպաւորութիւններ ձեռք բերելու, որ մեծ սխալ կլինէր բռնելու ընդունակութիւնը թողնել առանց վաղաժամ վարժութիւնների:

Այս նպատակին հասնելու համար երեխայի ձեռքը պէտք է տալ փոքրիկ իրեր, սկզբում կլոր ձևի և որքան կարելի է յաճախ: Հասկանալի է, որ դնդաձև իրերից աստիճանաբար պէտք է անցնել ուրիշ աւելի բարդ ձևերի, մինչև որ այդ տեսակէտից չենք հասնի ձեռքի բռնելու կարողութեան կատարեալ զարգացմանը: Շարժողութեան վարժութեան համար կարելի է օգտուել նաև խաղի ձևով կազմակերպած մարմնամարզական շարժումներից, օրինակ՝ առաջացնել ազատ շարժումներ, սովորեցնել մատը հեշտութեամբ որոշեալ կէտի վրայ դնել և այլն:

Կարևոր է մանուկին հէնց սկզբից սովորեցնել նաև ձախ ձեռքով լաւ օգտուելու: Աստիճանական վարժութեան միջոցով երեխան բոլորովին ազատ կերպով օգտուում է ձախով այնպէս, ինչպէս և աջ ձեռքով:

Մանկան զարգացման համար քիչ նշանակութիւն չունի նաև քայլելը, որին, մեր կարծիքով, երեխային աւելի շուտ պէտք է վարժեցնել:

Այս նպատակով, որքան կարելի է յաճախ, պէտք է երեխային թևերի տակից բռնելով ոտքի կանգնեցնել և մահճակալի վրայ թռչկոտեցնել: Հէնց որ երեխայի ոտքերը ամրանան և նա կարողանայ լաւ կանգնել, հաստատուն կերպով յենուել ոտների վրայ, պէտք է նրան վարժեցնել ոտքերը շարժելուն. դրա համար պէտք է ստիպել նրան ման գալ, սակայն բռնելով՝ որ չընկնի: Այդ նպատակին կարող են ծառայել նաև մասնաւորապէս դրան յարմարեցրած աթոռները, որոնցից բռնում է մանուկը քայլելիս: Հէնց որ երեխան կարողո՞ւնում է հաստատուն քայլել, թող այն ժամանակ նա շարժուի առանց ուրիշի օգնութեան, օրինակ՝ քայլեցնել մաքուր սաւանով ծածկուած գորգի վրայ, որը ընկնելու դէպքում երեխային ապահովում է ջարդուածքներից:

Այս վարժութիւններն ի հարկէ չպէտք է ի չարը գործադրել, որպէսզի երեխային ֆիզիքական յոգնածութիւն չպատճառենք և յոգնածութեան ամենափոքր նշանների դէպքում պէտք է նրան զրկել կամ սայլակի մէջ դնել: Երեխային գրկելով ման ածելը կամ սայլակով տանելը անխուսափելի է, որովհետև այս տեսակէտից երեխային սահմանափակելը դարգացման սկզբնական շրջանում նրան կզրկէր բազմաթիւ նոր տպաւորութիւններից և տարածութեան մասին շատ էական տեղեկութիւններից: Ընդհակառակը,

մեր կարծիքով, պէտք է խուսափել մանկան հորեքթաթ ման գալուց, որովհետեւ թէ հակաառողջապահական է և թէ կանոնաւոր քայլերու զարգանալը դանդաղեցնում է:

7.

Միանգամայն աւելորդ է յիշել, որ ֆիզիքական զարգացման մէջ մանկական խաղերը էական նշանակութիւն ունին: Մանկական խաղերի հմուտ ձևով տարուելը մեծ նշանակութիւն ունի երեխայի ընդհանուր զարգացման համար: Սաղերը կարելի է սկսել նախ քան մանկան վազել սովորելը, յատկապէս այն ժամանակ, երբ երեխան կարողանում է նստել: Օրինակ երեխային կարելի է տալ զանազան գոյնի գնդակներ, խորհանարդներ և ուրիշ իրեր, որոնցով ինքը սիրով զբաղուել է սկսում: Աւելի լաւ կլինի եթէ մայրը կամ դաստիարակչուհին խաղի ձևով դէպի երեխան գլորեն զընդակներ կամ չխկիւկացող խաղալիքներ: Այս զբաղմունքը մանուկին բաւականաչափ ուրախացնում է և նա թարմանում է իւր բոլոր շարժումներով:

Երեխաներին խիստ զուարճացնում է նաև այս խաղը. երբ մայրը կամ դաստիարակչուհին ծածկում են երեսը և նորից բանում, կամ ծածկում են պատի հտեւը և նորից երևում: Կարելի է ի հարկէ թուել ուրիշ շատ զուարճալիքներ կամ խաղեր այն երեխաների հետ, որոնք չեն կարողանում դեռևս մանգալ և վազել: Քայլել սովորելուց յետոյ խաղերը աւելի բազմազան են դառնում և որ աւելի գլխաւորն է այժմ երեխան աւելի ներգործական մասնակցութիւն է ունենում խաղերի մէջ, ուստի և նորա մեծ նշանակութիւն են ստանում երեխայի ֆիզիքական զարգացման համար: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ նոյն այդ խաղերը դաստիարակող նշանակութիւն ունին և մանկան հոգեկան զարգացման համար: Սակայն այդ մասին մի ուրիշ տեղ խօսք կլինի:

Սկսած այն ժամանակից երբ երեխան կսկսի ման գալ, կարելի է ընտրել թագ-կենդի կոչուած մանկական խաղը, այստեղ արդէն երեխան ինքը ներգործական դեր է կատարում թագնուելով որևէ իրի տակ: Լաւ երեխայական խաղերից մէկն էլ գնդակ խաղալն է. գնդակը պէտք է տալ երեխային, երբ նա լաւ կվազի: Սոսեւով մանկական հասակի ֆիզիքական կրթութեան մասին չի կարելի ուշադրութիւն չդարձնել զանազան տեսակի ֆիզիքական մարզանքների, իբրև մանկական մարմնամարզութեան վրայ, որոնք պէտք է մտնեն դաստիարակութեան սխտանի մէջ: Ամենից առաջ նորածնին առաջին ամիսներում չպէտք է միշտ պահել թաթաշորերի մէջ պարուրած, այլ երբեմն նրան բաց թողնել,

որպէսզի կարողանայ ազատ շարժումներ անել: Մանուկը հէնց ինքն սկսում է ոտներով ու ձեռներով զանազան շարժումներ անել, որոնք օգտակար են նրա ֆիզիքական առողջութեան համար: Երբ ոտները կամրապնդուն այնչափ որ կարող կլինին իրանը լաւ պահել, նրան կանգնեցրէք և թողէք որ թռչկոտի մահճակալի վրայ, ապա ե քայլեցրէք թեքի տակից բռնելով: Իսկ երբ երեխան արդէն ինքը կկարողանայ կանգնել, թողէք որ ինքը քայլի գորգի վրայ, ապա երբ լաւ քայլել կսովորի, ձեռքից բռնած բարձրացրէք նրան սանդուղքներով և իջեցրէք, վերջը թող նա սանդուղքներով բարձրանայ ձեր հսկողութեան տակ: Երբ երեխայի ոտները կամրապնդուն, նրան այնպիսի խաղեր սովորեցրէք, որոնք ընթացակցում են ֆիզիքական վարժութիւններով, օր. ձի-ձի, իրար առաջ տալով վազել և այլն: 2—5 տարեկան հասակում երեխային կարելի է վարժեցնել պարզ մարմնամարզական վարժութիւնների, օրինակ՝ ազատ շարժումներ, նեղ յատակատախտակի վրայ ման գալ, պատուանդանի վրայ ամրացրած տախտակի վրայ ման գալ, պարանի վրայից թռչելը և այլն, այս բոլորը կատարւում է սկզբում երեխայի ձեռքից բռնած, իսկ յետոյ առանց որ և է օգնութեան և հետզհետէ այս վարժութիւնները բարդացնելով: Յետոյ կարելի է անցնել՝ պարանի վրայից թռչելուն, պարկած գերանի վրայից քայլելուն, երկու ձեռքը կանոնաւոր շարժելուն: ապա կարելի է իրանի շարժումներ անել՝ խորը յետ-առաջ կռահելով, աջ ու ձախ թեքուելով, սկզբում երկու, ապա և մէկ ոտի վրայ կանգնած և այլն: Մի խօսքով երեխաների վաղ հասակի ֆիզիքական դաստիարակութեան մէջ կարելի է մտցնել մի շարք մարմնամարզական վարժութիւններ, աստիճանաբար նոցա բարդացնելով և շատացնելով, համապատասխան երեխայի հասակին և ուժերին: Պէտք է նկատել որ մանուկները մարմնամարզութեամբ սերով են զբաղւում, յատկապէս երբ վարժութիւնները կատարւում են միասին և չափաւոր, նոքա այդ վարժութիւնների վրայ նայում են իբրեւ խաղերի, որոնց ընթացքում ցոյց են տալիս որոշ մրցում: Նոյն ֆիզիքական զարգացման կարող են ծառայել նաեւ զանազան տեսակ ֆիզիքական աշխատանքները, օրինակ՝ սղոցելը:

Երախային բաւական շուտ կարելի է սղոց տալ, մօտաւորապէս 2 տարեկան հասակում. սղոցելն ընդհանրապէս շատ է զբաղեցնում երեխաներին, բայց հասկանալի է այդ պիտի կատարուի մեծերի հսկողութեամբ: Մկրատով թղթեր դուրս կտրելը կարելի է սկսել արդէն երկրորդ տարուայ վերջին կամ երրորդ տարուայ սկզբին. նոյն հասակում կարելի է սովորեցնել նաեւ ասեղով կտրելը:

Այս բոլորի ընթացքում մանուկը ոչ միայն ֆիզիքական

վարժութիւններ է ձեռք բերում, այլ և ընտելանում է սիստեմատիկ և նպատակայարմար պարապմունքի-աշխատանքի ձևով, որը մենք նոյնպէս համարում ենք մանկական հասակի դաստիարակութեան գլխաւոր սկզբունքը:

Երեխաների աշխատանքի սովորեցնելուն բաւական նիւթ է մատակարարում յայտնի ֆրէժուրեան դպրոցը. սակայն այդ պարապմունքների ժամանակ պէտք է խուսափել դերմանական խիստ մանրակրկտութիւնից, որը յաճախ ձանձրացնում և յոգնեցնում է: Երեխային վաղ հասկում կարելի է սովորեցնել իւր սենեակը հաւաքելուն, ամաններ տանել-բերելուն և այլն: Մանուկները շատ են սիրում ըստ ամենայնի նմանուել միծերին: Հէնց այս յատկութիւնից պէտք է օգտուել նոցա ֆիզիքական աշխատանքի սովորեցնելիս: Ամառը աշխատանքը պիտի կազմակերպել թարմ օդում: Այստեղ կարող են գործադրուել զբաղմունքներ աւազի հետ, բահով աշխատելը, հողից լեռներ շինելը և այլն: Ապա պէտք է ուշադրութեան առնել խոտերի ցանկը, ծաղիկների մասին սիստեմատիկ հոգս՝ նոցա տնկելը և ջրելը, ապա պտուղների հաւաքելը, իսկ որտեղ հանգամանքները ներում են՝ սունկեր որոնելը և այլն: Նայած կեանքի պայմաններին և երեխայի կացութեանը զբաղմունքների բնաւորութիւնը կարող է դանազանակերպ լինել, սակայն սկսած ամենավաղ հասակից, երբ երեխան կարողանում է քայլել և իրեր վերցնել ամենուրեք կրթութեան նպատակը պէտք է լինի պարապութեան վանել-հեռացնելը և սիստեմատիկ աշխատանքի վարժեցնելը: Շատ վաղ հասակից կարելի է մանուկին շուտ սովորեցնել կանոնաւոր մատիտ բռնել և նկարելը, որով նոքա սիրով և երկար ժամանակ զբաղւում են:

Պէտք է՝ արդեօք ապացուցանել մարդու վաղ հասակից աշխատանքի վարժեցնելու կարևորութիւնը. մարդու, որի ամբողջ կեանքը պէտք է լեցուն լինի աշխատանքով, սկզբում իւր զարգացման, ապա իւր ընտանիքի, հասարակութեան և ամբողջ մարդկութեան համար: Պարապութիւնը և ծուլութիւնը ոչ միայն մայր են բոլոր չարեաց, այլ և մարդու բնաւորութեան մէջ դառնում են ամենափնասակար հակասօցիալական յատկութիւններ, որոնք կործանարար ազդեցութիւն են ունենում իւր իսկ անձնաւորութեան վրայ: Այդ պատճառով մարդկային անձնաւորութեան զարգացման բոլոր շրջաններում կրթութեան առանձնապատուկ հոգսը պէտք է լինի մարդուն սիստեմատիկ աշխատանքի սովորեցնելը: Սակայն հեշտ չէ աշխատանքի սովորեցնել, եթէ այդ մասին վաղ հասակից չեն հոգացել:

Պակաս կարևոր չէ երեխային ամեն բանի մէջ որոշ կարգ ու կանոնի և մաքրութեան վարժեցնելը, ամենից առաջ սովորեց-

նել քնից առաջ իւր շորերի համապատասխան դասաւորումը, խաղալիքների դարսելը, թէ մէկի և թէ միւսի մաքուր պահելը և այլն: Հասկանալի է որ այս բոլորը ձեռք է բերւում աստիճանաբար, որը և մեծ նշանակութիւն ունի մեր յետագայ կեանքի համար: Կարգ ու կանոնը սկզբում պահւում է մօր կամ դաստիարակչուհու միջոցաւ. իսկ յետոյ երեխային հետզհետէ զրաւում են իւր շորերի և խաղալիքների դասաւորելու գործի մէջ, այն ժամանակ, երբ նրան չի կարելի յանձնել, որ ինքն անէ այդ բոլորը: Տիկնիկները, թէև դոցա դէմ մի քանի մանկավարժներ հակառակում են, շատ օգտակար տարրեր են երեխայի կրթութեան գործում, նրան կարգ ու կանոնի սովորեցնելու տեսակէտից. այնպէս որ մանուկը, որը զբաղւում է տիկնիկներով, մեծ հոգատարութեամբ խնամում է նոցա, զարդարելով նոցա իւր ցանկութեամբ, դարսելով նոցա որոշ կարգով և ընդհանրապէս հոգալով նոցա մասին, ինչպէս իւր խնամքին յանձնուած կենդանի արարածների մասին, սրանց վրայ կարծես թէ սովորում է փոքրիկ տնտեսութեան կառավարման և կարգ ու կանոն պահպանելուն:

Պէտք է ի նկատի ունենալ, որ երեխայի կանոնաւոր ֆիզիքական պահպանումը և զարգացումը աղղում է ոչ միայն նրա ֆիզիքական առողջութեան, այլ և նրա հոգեկան զարգացման վրայ: Եթէ երեխան լաւ և կանոնաւոր է սնւում, քիչ է լաց լինում, աւելի հանգիստ է, դիւրագրգիռ չէ և հաւատարակչութիւնը տեղն է: Ֆիզիքական վարժութիւնները նրան ոչ միայն ֆիզիքապէս, այլ և մտւորապէս աւելի առոյգ, քիչ յոգնած և շատ ինքնուրոյն են դարձնում: Այստեղ աւելի շատ քան որ և է ուրիշ տեղում արդարանում է լատինական առածը, թէ՛ «առողջ հոգին, առողջ մարմնի մէջ»:

Մինչդեռ դէպի ֆիզիքական խնամքը, կանոնաւոր սնունդը, ֆիզիքական վարժութիւններն ու աշխատանքն ունեցած անհոգութիւնը առաջացնում է սակաւարիւնութիւն, դիւրագրգռութիւն, յոգնածութիւն և էապէս փնասում է մանկան կանոնաւոր մտաւոր զարգացումը:

Կը շարունակուի

